

Ляпунова В. А.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Артюхова О. В.

аспірантка кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

МІЖСОБИСТІСНА ВЗАЄМОДІЯ – НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ГРУПИ

У статті розглядається проблема міжособистісної взаємодії дошкільнят, надається аргументація її як невід'ємного компонента соціально-комунікативного розвитку дітей в інклюзивній групі дошкільного закладу. Автори, спираючись на дослідження вчених, пропонують своє визначення дефініції «соціально-комунікативний розвиток» і бачать вирішення актуального питання в організації спілкування дитини з дорослим та однолітками, внаслідок чого відбувається освоєння нею суспільних норм та моральних цінностей, формується соціальний досвід дошкільника.

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, спілкування, соціально-комунікативний розвиток, дошкільники, інклюзивна група.

В статье рассматривается проблема межличностного взаимодействия дошкольников, предоставляется аргументация его как неотъемлемого компонента социально-коммуникативного развития детей в инклюзивной группе детского сада. Авторы, опираясь на исследования ученых, предлагают свое определение дефиниции «социально-коммуникативное развитие» и видят решение актуального вопроса в организации общения ребенка со взрослым и сверстниками, в результате чего происходит освоение ним общественных норм и нравственных ценностей, формируется социальный опыт дошкольника.

Ключевые слова: межличностное взаимодействие, общение, социально-коммуникативное развитие, дошкольники, инклюзивная группа.

The article examines the problem of interpersonal interaction of preschoolers, provides its argumentation as an integral component of the social and communicative development of children in the inclusive group of kindergarten. The authors, relying on the research of scientists, offer their own definition of the definition of "social and communicative development" and see the solution to the current issue in the organization of communication between a child and an adult and peers, as a result of which he assimilates social norms and moral values, forms the social experience of a preschooler.

Key words: interpersonal interaction, communication, social and communicative development, preschoolers, inclusive group.

Актуальність статті. Свого часу видатний український психолог С. Рубінштейн говорив, що спілкування це одна із головних складових життя, оскільки, за визначенням автора, основою для розвитку власне людської практичної дії є той факт, що людина вступає в практичне спілкування з іншими людьми, за допомогою якого вона і може задовольнити свої потреби [6, с. 424]. Тобто, відносини – це фундамент психічного і внутрішнього буття людини, що визначають її моральне становлення.

Загальновідомо, що активний розвиток комунікативної сфери відбувається в дитинстві. Досвід перших контактів з іншими людьми стає основою особистісного вдосконалення і, навіть, здатний зумовити поведінкові риси дитини, особливості її самосвідомості, світосприйняття.

Постановка проблеми. Міжособистісна взаємодія відіграє важливу роль у психічному та соціально-комунікативному розвитку дошкільників. Потреба в спілкуванні з одно-

літками з'являється у них досить рано, а спектр її складових формується і розширюється протягом усього вікового періоду. Проте, сьогодні міжособистісна взаємодія дітей не дарма викликає тривогу. Це пов'язано з надмірною «технологізацією» суспільного життя. Ні для кого не секрет, що «кращий друг» сучасних дітей – це планшет, смартфон або комп'ютер, а їхнє улюблене заняття – переглядати мультфільми або грати в комп'ютерні ігри. Малеча стала менше спілкуватися не тільки з дорослими, але й один з одним.

Мета статті полягає в розкритті та обґрунтуванні проблеми міжособистісної взаємодії дітей дошкільного віку в умовах навчання та виховання в інклюзивній групі у процесі соціально-комунікативного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Педагоги та психологи, як то кажуть, «б'ють у набат» через необхідність і потреби у негайному вирішенні проблеми міжособистісної взаємодії дітей дошкільного віку, особливо якщо мова йде про особливості відносин нейротипових дітей з нейровідмінними.

Актуальність цієї проблеми виникла в зв'язку зі зростанням кількості дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітніх установах, а також із соціальним замовленням суспільства на впровадження інклюзивної освіти. Так, останнім часом педагоги, психологи та батьки помічають тенденцію до збільшення труднощів у спілкуванні дошкільників, які характеризуються в нездатності пошуку контакту з партнером по спілкуванню, підтримуванні та покращенні існуючих взаємин, керуванні своєю поведінкою в процесі кожної дії, адекватної реакції та проявів співчуття до дитини взагалі, і до «особливого» однокласника зокрема, у майже повній відсутності вміння співпереживати за невдачі й радіти успіхам іншої людини. Ці та інші фактори призводять до формування у дошкільнят недовіри до інших, заниженої самооцінки, сором'язливості, замкнутості, зниження стресостійкості, появи страху або надмірно агресивної поведінки. Отже, комунікативні навички, побудова та підтримка дружніх відносин, взаємодія, співпраця та співіснування з оточуючими людьми є важливими для підростаю-

чої особистості й виступають ключами до її благополуччя і психічного здоров'я.

Наукові розвідки свідчать про незгасний інтерес українських і зарубіжних дослідників до проблеми міжособистісної взаємодії у дітей дошкільного віку. Так, питанням комунікації та впливом міжособистісної взаємодії на емоційний і психічний стан дитини, на формування її особистості загалом переймалися Л. Виготський, Я. Коломінський, Г. Костюк, М. Лісіна, С. Максименко, В. Мухіна, Р. Павелків, Т. Піроженко, А. Рояк та ін. Науковці Т. Антонова, М. Єлагіна, О. Кононко, Н. Короткова, Н. Пантіна, Т. Піроженко, О. Смірнова, Р. Терещук вивчали особливості міжособистісних взаємин дітей в різних видах діяльності: пізнавальній, ігровій, спільній самотійній. Самоідентифікацію дошкільників системі взаємин з однокласниками та дорослими розглядали М. Боришевський, О. Венгер, Д. Ельконін, А. Рузьська та ін. Привертають увагу в аспекті проблематики нашого дослідження роботи В. Абрамєнкової, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Горецької, І. Дубровіної, І. Зотової, Л. Калмикової, А. Курчатової, М. Лісіної, В. Луценко, І. Луценко, І. Мартиненко, О. Пісарєвої, Л. Тарасюк, Д. Фельдштейна, Н. Шайди, О. Шайди, Л. Якименко та ін., які працювали над проблемою міжособистісних стосунків дітей з ровесниками. Якщо звернутися до термінів, то стає очевидним, що у вчених немає єдиного визначення. Наприклад, науковиця О. Яструб, у своєму дисертаційному дослідженні, розглядає міжособистісну взаємодію як певну систему «взаємозумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, спрямованих на особистісний розвиток кожного із її учасників, при якій поведінка кожного із них виступає одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших» [8, с. 28]. Психологія І. Мартиненко, спираючись на наукові доробки М. Кондратьєва та В. Ільїна, доводить, що міжособистісна взаємодія «це контакт двох або більше суб'єктів активності, що може носити будь-яку форму (безпосередню й опосередковану, пролонговану й швидку й т.д.), який призводить до зміни їхньої поведінки, характеру взаємин, діяльнісного особистого

настрою тощо» [4, с. 322]. І. Скляренко має дещо відмінний погляд на дефініцію «міжособистісна взаємодія». Так, на її думку, це ніщо інше, як «взаємодія між індивідами, що спілкуються, тобто обмін не тільки знаннями, ідеями, а й діями, а також організація безпосередньої спільної діяльності людей» [7, с. 308].

Питання міжособистісної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами з оточуючими (дорослими та однолітками) знайшли відображення в роботах І. Брушневської, О. Войчук, Дж. Десплера, Ш. Діксона, Сьюзан М. Кагілл, Л. Кашуби, А. Колупаєвої, І. Кузави, З. Ленів, Л. Ліхницької, С. Логачевської, Т. Лормана, К. Ляшенко, Ю. Найди, М. Порошенко, В. Сергєєвої, Н. Софій, О. Таранченко, Н. Тарапки, Д. Харві та ін.

Аналіз наукової літератури дає нам змогу констатувати, що, не дивлячись на деякі розходження у думках і позиціях, переважна більша вчених висловлюють єдність поглядів стосовно головного компоненту міжособистісної взаємодії – комунікації та її структури, яка складається зі сприйняття та розуміння дітьми один одного, міжособистісної привабливості (тяжіння та симпатії); взаємодії та поведінки.

З огляду на тему дослідження не менш важливими для нас виявилися наукові праці таких дослідників які розглядали теоретичні та практичні аспекти соціально-комунікативного розвитку дошкільників: М. Айзенбарт, Ш. Амонашвілі, Г. Андрєєва, Р. Байярд, І. Бех, А. Біне, Л. Божович, Л. Венгер, Л. Виготський, Н. Голованова, А. Голфрід, Р. Дзурілла, Д. Ельконін, О. Запорожець І. Кон, О. Кононко, С. Курінна, М. Лісіна, Дж. Мід, А. Мудрик, О. Нейл, Т. Піроженко, Т. Поніманська, У. Пфінгстен, І. Рогальська-Яблонська, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, Л. Тарабасова, Г. Тард, Р. Ульріх, М. Форверг, З. Фрейд, С. Френе, Р. Хінтч, Н. Шкляр, Х. Шредер (соціалізація особистості), Г. Андрєєва, Н. Аскаріна, А. Богуш, Дж. Боулбі, О. Бодальов, О. Бондаренко, Н. Гавриш, О. Запорожець, Я. Коломинський, О. Кононко, Н. Крутії, О. Леонтєв, М. Лісіна, Т. Піроженко, О. Пісарєва, Т. Рєпіна, Р. Спітц, Р. Тонкова-Ямпольська, М. Щелованов (комунікативний роз-

виток), Ю. Богинська, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Караман, С. Курінна, О. Рейпольська (соціально компетентність особистості на різних етапах соціалізації) та ін.

Перераховані дослідження внесли серйозний вклад у розвиток дошкільної педагогічної науки, проте, як і раніше, актуальною залишається проблема міжособистісної взаємодії дошкільників в інклюзивній групі та їх соціально-комунікативного розвитку.

Спілкування – одна з найважливіших потреб людини. Контакт з іншими людьми викликає найгостріші емоції, робить наші дії та вчинки осмисленими. Формування міжособистісних відносин є надзвичайно актуальним, тому що безліч негативних і деструктивних явищ з боку молодого покоління (жорстокість, підвищена агресивність, замкнутість), мають власне походження в ранньому та дошкільному віці.

Варто зазначити, що в групі між дошкільнятами не завжди складаються стосунки, які сприяють розвиткові гуманних почуттів один до одного, а, навпаки, виховують щось прямо протилежне. Не всі малюки почувуються комфортно, емоціональний клімат та атмосфера для них напружені. Формування навичок побудови відносин з оточуючими людьми, виховання чуйності, співчуття, доброти – обов'язкова вимога Державного стандарту дошкільної освіти [2]. Особливо це є актуальним для інклюзивних груп. Провідний американський психолог, PhD Samuel L. Odom вважає, що «інклюзія – це більше, чим просто бути разом. Це процес створення відповідного середовища для всіх дітей, що, в свою чергу, вимагає ... організацію можливостей для всіх дітей – нормотипових і дітей з обмеженими можливостями – вони всі мають активно брати участь у заходах, що проводяться в їх загальній групі дошкільного закладу» [9].

Наукові розвідки свідчать, що з питання визначення терміну соціально-комунікативний розвиток існує кілька точок зору, які можна звести до декількох основних: це процес засвоєння і подальшого розвитку індивідом соціально-культурного досвіду, необхідного для його включення в систему суспільних відносин (Е. Меджидова [5, с. 799]); «умова фор-

мування психологічної підготовки дитини до навчання, яка характеризується достатнім рівнем суспільного розвитку та емоційним інтелектом, умінням реалізовувати різні форми ігрової діяльності й спілкування з однолітками і дорослим, позитивною мотивацією до спілкування з іншими дітьми» (Т. Антопольська [1, с. 179]). Ми ж у своєму дослідженні розглядаємо *соціально-комунікативний розвиток старших дошкільників у якості процесу засвоєння та подальшого розвитку особистістю соціокультурного досвіду, необхідного для її включення в систему соціальних відносин і спрямований на засвоєння норм і цінностей, прийнятих у суспільстві.*

Оскільки сучасна дитина прагне до самоствердження та персоналізації в соціумі, то перед педагогами постає нове складне завдання: розвинути в дошкільнятах соціально значущі якості та навчити швидко та гнучко адаптуватися до суспільства, допомогти через комунікацію увійти в соціальне життя. І знову вихователі стикаються з новими проблемами: вони мають не просто створити умови для соціального розвитку дітей, проте навчити малюків під час входження у соціум взаємодіяти з іншими людьми (дітьми, дорослими, здоровими, з відмінностями і т.д.), спираючись на моральні та духовні цінності, які загальноприйняті у суспільстві.

Зі сказаного вище стає очевидним те, що соціальний розвиток дитини безпосередньо пов'язаний із системами міжособистісної взаємодії та спілкування з іншими людьми. Нам імпонує думка О. Канарової, яка зауважує, що міжособистісні відносини (взаємодія) формуються і розвиваються саме у дошкільному віці, оскільки дитина від народження перебуває у певному мікро соціумі та вступає з ним у контакт. Також авторка акцентує увагу на тому, що «систематичне спілкування та взаємодія дошкільників є передумовою формування та розвитку гідності, вміння спілкуватися з ровесниками й дорослими ... діти ... вчаться розуміти власні почуття та почуття інших, бути щедрими, відповідальними, приходити на допомогу тим, хто цього потребує, з повагою та розумінням ставитися до індивідуальних особливостей людей, вирішувати про-

блемні ситуації за допомогою домовленостей тощо» [3, с. 99].

Результатом взаємодії з однолітками (особливо коли мова йде про інклюзивну групу дітей) є виникнення характерних міжособистісних відносин, які визначає як соціальний статус дошкільника у дитячому співтоваристві, так і рівень його емоційного комфорту.

Для отримання соціального досвіду, який є одним із складників соціально-комунікативного розвитку маленької особистості, дитині необхідне постійне розширення кола спілкування. Саме спілкування з однолітками займає переважну більшість часу. Від молодшого віку до старшого зростає важливість комунікації з одногрупниками. Зміст, форми та інтенсивність спілкування значно змінюються з віком. А норми та цінності, засвоєні переважно у спілкуванні з дорослим, дошкільник реалізує у взаємодії з однолітком. Дорослий для дитини – модель, шаблон поведінки. Інша дитина – це партнер зі співпраці.

На соціально-комунікативний розвиток особистості дошкільника впливає його міжособистісна взаємодія з однолітками, у процесі якої дитина вчиться погоджувати власні дії з діями інших дітей. Спілкуючись у грі чи реальному житті, малюки вчаться застосовувати загальноприйняті стандарти поведінки, відтворювати ставлення дорослих, а також оцінювати себе та оточуючих. Діти дошкільного віку ще не здатні в повній мірі виокремлювати особистісні риси однолітків, вони тільки помічають їхнє ставлення до себе.

Слід відмітити, у процесі спілкування з дітьми з обмеженнями, дошкільнята використовують та перевіряють ефективність методів діяльності та норм взаємодії, які були засвоєні ними під час комунікації з дорослими. Для таких взаємовідносин у групі характерні нестабільність і ситуативність (сварки та примирення між дітьми відбуваються кілька разів на день), однак цей вид спілкування є необхідною передумовою для оволодіння нормами міжособистісної взаємодії.

Висновки, зроблені в результаті дослідження. Таким чином, слід зазначити, що міжособистісна взаємодія дошкільників в інклюзивній групі досить складний та супер-

ечливий процес, що являє собою цілісну взаємодію з однолітками, має прямий вплив на систему з внутрішньою структурою та динамікою розвитку. Досвід, отриманий від такої подальший соціально-комунікативний розвиток дитини і є його невід'ємним компонентом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антопольская Т. А., Журавлева С. С. Психолого-педагогическое моделирование социально-коммуникативного развития старших дошкольников в организации дополнительного образования детей. *Электронный журнал Курского государственного университета*. 2014. № 4(32). С. 178-194.
2. Базовий компонент дошкільної освіти: нова редакція та поради для організації освітнього процесу. *Практика управління дошкільним закладом. Інваріантний складник. Освітній напрям «Дитина у соціумі»*. URL: <https://ezavdnz.mcfr.ua/867851> (дата звернення 02.11.2021).
3. Канарова О. В. Принципи й закономірності формування колективних взаємин дошкільників із дорослими та однолітками. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип. 81. 2021. С. 98-102.
4. Мартиненко І. В. Особливості міжособистісної комунікації у дітей із нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ : 2021. № 24. С. 321-325.
5. Меджидова Э. С. Социально-коммуникативное развитие детей дошкольного возраста как научно-педагогическая проблема. *Молодой ученый*. 2016. № 6. С. 799-803.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Издательство: Питер. 2002. 720 с.
7. Складенко І. Міжособистісна взаємодія викладача та майбутнього фахівця водного транспорту. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Київ : 2017. № 1. С. 304-317.
8. Яструб О. О. Формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи у позааудиторній роботі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / О. О. Яструб. Луцьк, 2016. 283 с.
9. Sanders E. J., Irvin D. W., Belardi K., McCune L., Boyd B. A., & Odom S. L. (2016). The questions verbal children with autism spectrum disorder encounter in the inclusive preschool classroom. *Autism*, 20, Pp. 96-105. Doi : 10.1177/1362361315569744.